

ження випробування після закінчення строку. Тобто, у разі сплину строку випробування, за умови не надання роботодавцем протягом такого строку заперечень, особа буде вважатися такою, що пройшла випробування, навіть у тому разі, коли це не відповідає дійсності, однак строк, коли роботодавець мав здійснити звільнення – закінчився.

В конструкції даних норм присутнє юридичне припущення, яке стає загальнообов'язковим правилом поведінки, вказівкою до наступних дій та обумовлюється прагненням законодавця надати захист тим чи іншим суб'єктивним правам.

**Висновки.** Здійснений аналіз окремих проявів юридичної фікції в нормах трудового законодавства дає підстави вважати, що законодавець обґрунтовано використовує юридичну фікцію як засіб правотворчої техніки. В означених вище випадках правові фікції слугують важливим засобом обмеження негативного впливу учасників трудових відносин один на одного, сприяють охороні прав суб'єктів трудового права, подоланню невизначеності в правозастосуванні. Таким чином видається, що юридичні фікції здатні спрощувати та розширювати сферу правозастосування. Разом з тим, використання юридичних фікцій повинно бути виваженим, щоб уникнути порушення принципів балансу інтересів учасників трудових відносин та ні в якому разі не призводити до зайвої формалізації права.

#### Список використаних джерел:

1. Смирнов Д. А. Проблема фикций в трудовом праве: реальная или надуманная? *Ярославский государственный университет им. П. Г. Демидова. Право*. 2017. С. 51–55.
2. Смирнов Д. А. Нетипичные нормативно-правовые предписания в системе норм трудового права: монографія. Москва: Проспект, 2015. С. 152.
3. Танимов О. В. Теория юридических фикций: монографія / отв. ред. д.ю.н., проф. Т. В. Кашанина. М.: Проспект, 2016. С. 224.
4. Слюсар А. М. Щодо питання юридичних фікцій у трудовому праві. *Право та інновації*. К.; Х.: Право, 2016. № 1. С. 30–34.
5. Кодекс законів про працю України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

УДК 349.3

ХРЕНОВА Т.Ю.

#### ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЖИТЛОВОЇ СУБСИДІЇ

У статті наголошено на тому, що житлова субсидія є одним із важливих видів соціальної допомоги, спрямованої на здійснення соціального захисту громадян, які цього потребують. Досліджено розуміння поняття «субсидії» з різних точок зору, а саме: як певної економічної категорії; як відповідної фінансової допомоги, що надається державою; з точки зору виду недобросовісних методів торгівлі; як форми державного втручання; з точки зору їх розуміння як бюджетних трансфертів; як пільги, за якої держава виплачує за людину частину грошей, які вона повинна сплачувати за проживання у квартирі, будинку, гуртожитку за житлово-комунальні послуги тощо. Автором проаналізовані нормативно-правові визначення поняття «субсидія», які містяться як у національних актах, так і в Угоді про субсидії та компенсаційні заходи, а також запропоновано власне розуміння поняття житлової субсидії.

**Ключові слова:** субсидія, житлова субсидія, соціальний захист, соціальна допомога, комунальні послуги.

В статті отмечено, що жилищна субсидія є одним із важких видів соціальної допомоги, направленої на здійснення соціальної захисти громадян, які в цьому потребують. Вивчено розуміння поняття «субсидія» з різних точок зору, а саме: як визначеної економічної категорії; як відповідної фінансової допомоги, надаваної державою; з точки зору виду недобросовісних методів торгівлі; як форми державного втручання; з точки зору їх розуміння як бюджетних трансфертів; як пільги, при якій держава виплачує за людину частину грошей, які він повинен заплатити за проживання в квартирі, будинку, общежитті за житлово-комунальні послуги і тому подібне. Автором проаналізовані нормативно-правові визначення поняття «субсидія», які містяться як в національних актах, так і в Угоді про субсидії і компенсаційні заходи, а також запропоновано власне розуміння поняття житлової субсидії.

**Ключеві слова:** субсидія, житлова субсидія, соціальна захист, соціальна допомога, комунальні послуги.

The article emphasizes that a housing subsidy is one of the important types of social assistance aimed at the social protection of citizens who need it. It is indicated that the subsidy is usually considered from the point of view of social law. The scientist considers the terminological understanding of the concept of "subsidy" from different points of view, namely: as a certain economic category; as appropriate financial assistance provided by the state; in terms of the kind of unfair trading methods; as a form of state intervention; in terms of their understanding of how budget transfers; as a privilege in which the state pays for a person a part of the money that she has to pay for living in an apartment, house, dormitory for housing and communal services, etc. The author analyzed the normative and legal strengthening of the understanding of the concept of "subsidy" both in national acts and in the Agreement on subsidies and compensatory measures, as well as a proper understanding of the concept of "housing subsidy"

**Key words:** subsidy, housing subsidy, social protection, social assistance, utilities.

Роль та суть державного управління полягає не тільки в забезпеченні належного механізму функціонування держави, її органів, виконання функцій держави, а й забезпеченні стабільного соціального та економічного розвитку держави на умовах конкурентоспроможної економіки та подальшого розвитку всіх без виключення суспільних відносин у державі. Важливе місце відведено соціальному захисту населення України, дотримання тих прав, свобод та законних інтересів, які передбачені Конституцією України та Законами України, оскільки як передбачено нормами Основного Закону людина, її життя, честь та гідність, недоторканість та свобода визнаються найбільшою соціальною цінністю в державі. На виконання норм Конституції та ряду міжнародно-правових документів у сфері забезпечення прав та свобод людини і громадянина, наша держава взяла на себе обов'язок здійснювати захист прав своїх громадян. Одним із найбільш актуальних на сьогодні є здійснення саме соціального захисту пересічних громадян. На сьогодні, на жаль, в Україні значна кількість людей, перебувають за межею бідності, не мають власного житла, постійної роботи, будь-яких інших засобів для виживання, є малозабезпеченими тощо. Саме для таких осіб єдиним способом вижити є допомога держави, яка може виражатися у здійсненні соціального страхування, надання соціальної допомоги, дотацій, пільг тощо.

Одним із найбільш поширеним, на сьогодні, видом соціальної допомоги, яка надається державою є саме житлові субсидії. Тарифи на оплату житлово-комунальних послуг постійно підвищуються, в той же час рівень отриманих доходів більшості населення в Україні залишається на тому ж рівні, або підвищення зовсім не співвідноситься з рівнем підвищення тарифів на опалення, газ, світло, воду тощо. В такому випадку виникає заборгованість за комунальні послуги, стягнення якої, в більшості випадків, є досить проблематичним. Шукаючи відповідні механізми вирішення проблем забезпечення стовідсоткового погашення послуг за спожиті комунальні послуги, держава, керуючись останніми роками активно запроваджує надання населенню соціальної допомоги у вигляді субсидій. Проте, питання надання та отримання субсидій в Україні є недостатньо дослідженим з наукової точки зору, що звичайно ж негативно впливає на їх практичну реалізацію. Наголосимо на тому, що питання призначення житлових субсидій зазвичай

розглядається в контексті права соціального забезпечення. У той же час, питання надання субсидій у окремих наукових працях майже не досліджувалось. Загалом субсидії розглядали виключно з точки зору права соціального забезпечення такими зарубіжними та вітчизняними вченими як: В. С. Андреев, Є. І. Астрахан, В. А. Ачаркан, Н. Б. Болотіна, М. О. Буянова, М. А. Вігдорчик, В. О. Гончаров, О. Д. Зайкін, М. Л. Захаров, Р. І. Іванова, М. Л. Захарова, М. М. Клемпарський, О. Є. Мачульська, Т. О. Постовалова, С. М. Прилипко, В. Д. Роїк, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, Е. Г. Тучкова, О. М. Ярошенко. Проте, питання надання житлових субсидій для України залишається відкритим, особливо з точки зору розгляду їх як організаційно-правових форм соціального забезпечення населення, а отже потребує подальшого наукового дослідження.

**Метою статті** є дослідження сутності та змісту житлової субсидії. Для досягнення поставленої мети у статті вирішуються наступні завдання: розгляд наукових підходів до термінологічного розуміння поняття «субсидії» з різних точок зору, аналіз як наукових підходів вказаного поняття, так і його законодавчого закріплення.

Субсидії є одним із видів соціальної допомоги не тільки в Україні, але є досить поширеними й у зарубіжних країнах, навіть у тих, які характеризуються високим рівнем соціально-економічного розвитку. Наголосимо на тому, що у законодавстві зарубіжних країн субсидії мають досить різноманітні назви. Так, субсидії у ФРН мають назву «допомога», «дотація»; у Франції – спеціальні субвенції, глобальна дотація на устаткування; у Польщі – спеціальні дотації (на самостійно розроблені програми видатків); у Швеції – цільові субсидії; у ФРН – цільові дотації для комун; у Франції – глобальна дотація на децентралізацію; у Польщі – спеціальні дотації; у Латвії – бюджетні гранти; у Литві – спеціальні субсидії [1, с. 147]. Таким чином, можна констатувати, що у зарубіжних країнах термінологічне розуміння поняття субсидії може носити досить різноманітний характер та мати різні назви, проте суть та мета їх надання залишається єдиною для більшості країн – надання соціальної допомоги тим верствам населення, які цього дійсно потребують з метою підтримання їх соціального буття, забезпечення їх соціальної стабільності та підтримки життєдіяльності на достатньому рівні.

Переходячи до безпосереднього розгляду поняття «житлової субсидії» зазначимо, що у науковій літературі не має єдиного підходу до термінологічного розуміння поняття «субсидії», що, на нашу думку, значно ускладнює розуміння вказаного поняття, а отже зумовлює певні труднощі із визначенням ролі, мети, призначення та значення субсидій, виділення їх різновидів тощо. Існують різні підходи до наукового тлумачення поняття «субсидія», суть яких зводиться до виділення тих чи інших ознак, особливостей, характеристик тощо. Пропонуємо проаналізувати окремі із них.

Одним із перших підходів є розуміння субсидії як певної економічної категорії, оскільки остання пов'язана із відповідними платежами, фінансами, допомогою, яка має грошовий еквівалент. Якщо звернутися до словника сучасної економічної теорії Макміллана субсидією вважається платежі, що здійснюються державою (а, можливо, і приватною особою) і як би вбивається клин між ціною для споживача і витратами виробника, в результаті чого ціна може бути менше граничних витрат» [2, с. 459]. Подібне положення визначене у статті 1.1. Угоди про субсидії та компенсаційні заходи від 15.04.1994, яка прийнята Світовою організацією торгівлі та визначає субсидію як фінансове сприяння, що надається на території Члена СОТ урядом або будь-яким державним органом, яке зумовлює вигоду [3]. Тобто, з точки зору розгляду субсидії як економічної категорії можна в цілому говорити про відповідне фінансове сприяння державою окремим громадянам з метою підвищення рівня їх соціально-економічного становища у державі у певний проміжок часу. Хоча субсидія в цілому і пов'язана із грошовими активами та може виражатися в грошовому еквіваленті, вважаємо, що здійснювати розгляд субсидії виключно з економічної точки зору є недоцільним. На нашу думку, в обов'язковому порядку має бути врахований і соціальний аспект субсидії, який спрямований на забезпечення нормального соціального буття людини у суспільстві, забезпечення її соціальної стабільності.

З іншої точки зору, субсидію ототожнюють із фінансовою допомогою держави. Як зазначає з цього приводу відомий економіст-міжнародник І.І. Дюмулен, субсидія – це фінансова дотація з боку уряду або громадського органу шляхом прямого переказу коштів або шляхом надання фінансових пільг, що зменшують витрати виробника, експортера або імпортера товарів, наданням зазначеним особам товарів і послуг за пільговими цінами» [4, с. 410]. Під поняттям «субсидія», на думку К.В. Ялового, потрібно розуміти фінансовий внесок держави. Виходячи з того, що не всі державні програми фінансування приватного бізнесу є субсидіями, не до всіх підприємств, які знаходяться в торгівельних відносинах з ЄС та країнами СОТ можуть застосовуватись антидемпінгові заходи, особливо, що стосується країн з перехідною ринковою системою, антисубсидійні

міжнародно-правові норми можуть застосовуватись до державного фінансування тих галузей, які суттєво спотворюють стимул для торгівлі. Зокрема, якщо держава надає товари та послуги за ринковими цінами, вигода не утворюється, і, отже, не має місця питання субсидіювання цієї продукції [5, с. 32–33]. Науковець здійснює характеристику субсидій на рівні підприємств та торговельних відносин у країнах Європейського Союзу. Проте, наведену науковцем думку, в цілому можна співвіднести із наданням субсидій звичайним громадянам. Так, субсидії надаються не всім, а виключно тим особам, які цього дійсно потребують. Зазначимо, що на законодавчому рівні встановлюються певні вимоги щодо надання субсидій, в тому числі, житлових субсидій, зокрема, це стосується сукупного доходу сім'ї, розміру опалювальної площі, наявності у особи чи члена його сім'ї на праві власності транспортного засобу, з дати випуску якого минуло менше 5 років тощо. При призначенні субсидії управління соціального захисту населення здійснює детальний аналіз не тільки документів, поданих для призначення субсидії, а й аналізує всю історію субсидіанта, яка стосується призначення субсидії. З точки зору позиції К.В. Ялового можна зробити висновок, що отримання житлової субсидії громадянами створює для окремих з них певні переваги у здійсненні оплати житлово-комунальних послуг. Всі інші переваги, які можуть надаватися щодо оплати комунальних послуг та не пов'язані із тими умовами, які передбачені для надання субсидій не можуть розглядатися як отримання субсидії. Як приклад, пропонуємо навести інші пільги, які в певному випадку зменшують оплату послуг на оплату комунальних послуг, проте не пов'язані із наданням субсидії – пільги на оплату комунальних послуг учасникам антитерористичної операції, пільги учасникам Великої Вітчизняної війни, дітям війни тощо.

Субсидію, наприклад у торгівлі, розглядають й з точки зору виду недобросовісних методів торгівлі. Щодо нашої тематики дослідження, то в даному випадку мова йтиме про недобросовісне отримання субсидії особами, які, в принципі, не мають права на її отримання. Безумовно у таких ситуаціях має місце факт порушення законодавства як самою особою субсидіантом так і службовими особами, до компетенції яких віднесено право на призначення субсидій. При призначенні таких субсидій можуть надаватися недостовірні відомості про доходи, право власності, приховуватися відомості про майновий та сімейний стан, факти проживання за адресою домоволодіння інших осіб тощо.

Інші науковці розглядають субсидію як форму державного втручання. Так, Н.М. Легенда, зазначає, що слово «субсидія» походить від латинського слова *subsidium* і означає «допомога». Науковець вказує на те, що на даний момент не існує чіткого визначення поняття «субсидії», а одним з найбільш поширених є наступне визначення: «Субсидія – це форма державного втручання, в результаті якого ціна товару для споживача стає нижчою за ринкову ціну, або вищою для виробників, або що приводить до зниження витрат і для споживачів, і для виробників завдяки прямій чи непрямій підтримці підприємств» [6, с. 28–30]. Дійсно, субсидія є певною формою державного втручання у суспільні відносини, оскільки надання відповідної фінансової допомоги державою при існуючій системі соціального захисту населення, рівнем доходів населення, цінами на комунальні послуги, держава розуміє необхідність свого втручання у відповідні справи з метою надання відповідної фінансової допомоги, а отже посилюється значення субсидій у державному та суспільному житті. У той же час, М.В. Кущовий вказує на те, що надання субсидій стає не просто формою оплати наданої третім особам послуги, а скоріше формою фінансування публічно значущої діяльності, здійснюваної організацією на основі взаємодії з публічним суб'єктом в рамках укладеного в цих цілях угоди [7, с. 121]. Окремі науковці вказують й на те, що субсидії, поряд з тарифами, є основним інструментом державного регулювання відносин між населенням і підприємствами сфери житлово-комунальних послуг: в умовах, що склалися необхідно уточнити розмір надаваної субсидії за житлово-комунальні послуги з урахуванням не тільки встановленої законодавчим стандартом частки витрат на житлово-комунальні послуги в доходи сімей, але і з урахуванням технічного стану житла і ступеня його фізичного зносу [8, с. 95–96]. Інші науковці у субсидіях вбачають широко використовуваний інструмент бюджетного процесу; вона використовується для взаємодії між бюджетами різного рівня, між бюджетом і позабюджетними фондами, а також між бюджетами та юридичними і фізичними особами [9, с. 186–187].

Цікавим щодо розуміння поняття «субсидії» є підхід зазначений в Угоді про субсидії та компенсаційні заходи, у якій визначаються основні форми субсидії, а саме: а) фінансове сприяння, що надається на території держави-члена СОТ урядом або державним органом, зокрема, коли уряд практикує пряме переведення грошових коштів (наприклад дотацій, позик або вливань капіталу), потенційну пряму передачу грошових коштів або зобов'язань (наприклад, гарантій за позиками); коли уряд відмовляється від доходів, що йому належать, або не стягує їх (наприклад,



такі фінансові стимулюючі заходи, як податкові кредити); (б) ситуація, коли уряд надає товари та послуги, крім загальної інфраструктури, або закуповує товари чи послуги; (в) ситуація, коли уряд здійснює платежі в рамках певного механізму фінансування, або доручає, або наказує приватній установі виконувати одну чи більше функцій, які б за звичайних умов виконувалися урядом, причому практика їх застосування такою установою фактично не відрізняється від практики, яку здебільшого здійснював би уряд; (г) підтримка доходів чи цін у будь-якій формі у розумінні Статті XVI ГАТТ, а також вигода, що надається таким чином [10, с. 156]. Аналізуючи вказане визначення варто відзначити, що термінологічне поняття субсидії відповідно до Угоди про субсидії та компенсаційні заходи, пов'язується із фінансовим сприянням, отриманням відповідної вигоди, здійсненням відповідних платежів у зменшеному розмірі, зменшенні фінансування окремих товарів та послуг, надання фінансових переваг певним підприємствам, установам, організаціям тощо. І це з точки зору економічних відносин дійсно так.

Окремими науковцями висловлюються думки з приводу того, що субсидії розглядають з точки зору їх розуміння як бюджетних трансфертів. Широке за своєю сутністю поняття «трансфертні платежі» у бюджетній сфері трансформується та конкретизується за допомогою поняття «субсидії». У кожній країні є своя специфіка у наданні субсидій, проте всі їх різноманітні види можна об'єднати у дві основні групи: безумовні (або загальні) та умовні (або спеціальні) [1, с. 144]. Субсидія як вид бюджетного трансферту закріплюється і на законодавчому рівні. Зокрема у бюджетному кодексі Республіки Білорусь субсидія розглядається як бюджетний трансферт, який надається організації, фізичній особі, в тому числі індивідуальному підприємцю, на умовах участі у фінансуванні (співфінансуванні) для виробництва та (або) реалізації товарів (робіт, послуг) або часткового відшкодування цільових витрат [11].

Що стосується термінологічного поняття «житлової субсидії» зазначимо, що у науковій літературі вказане поняття майже не досліджувалось. Деякі визначення містяться у нормативно-правових актах, які регулюють порядок надання житлових субсидій громадянам України. Зокрема у Постанові Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р. № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» зазначено, що житлова субсидія є безповоротною адресною державною соціальною допомогою громадянам – мешканцям домогосподарств, що проживають в житлових приміщеннях (будинках) і не можуть самотужки платити за житлово-комунальні послуги, оплачувати витрати на управління багатоквартирним будинком [12]. Наукова доктрина розглядає житлову субсидію як пільгу, за якої держава виплачує за людину частину грошей, які вона повинна сплачувати за проживання у квартирі, будинку, гуртожитку за житлово-комунальні послуги [13, с. 181]. За іншим визначенням житлова субсидія – субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива. Отже, суть житлової субсидії полягає у відшкодуванні витрат на оплату житлово-комунальних послуг, відповідно до якої одну частину сплачує особа, а іншу частину за неї сплачує держава. На покриття витрат на оплату житлово-комунальних послуг в державі передбачено відповідні цільові надходження, кошти виділяються у чіткій відповідності до норм законодавства. Науковці М.А. Мащенко та І.В. Пивовар зазначають, що державна житлова субсидія по суті – це соціальна допомога мало-забезпеченим сім'ям, яка стала першою соціальною програмою ринкового типу і забезпечила адресну підтримку найменш захищених сімей і громадян в умовах поступового підвищення частки покриття населенням собівартості житлово-комунальних послуг і енергоносіїв [14, с. 179].

На основі проаналізованих наукових позицій вчених та законодавчого закріплення поняття субсидії, пропонуємо надати власне визначення поняттю «житлова субсидія», під яким варто розуміти адресну, систематичну соціальну допомогу особам, які з тих чи інших причин не можуть забезпечити себе самостійно, фінансування якої здійснюється за рахунок Державного бюджету України та є безповоротною формою допомоги, яка надається виключно на передбачені спеціальними правовими актами цілі (на оплату житлово-комунальних послуг) у чітко встановленому порядку її надання та метою якої є здійснення соціальної підтримки, гідного рівня життя осіб.

Як висновок зазначимо, що субсидія, є перш за все, різновидом соціальної допомоги, яка надається державою з метою матеріальної підтримки тих осіб, які з тих чи інших підстав не можуть себе забезпечити самостійно. Суть надання субсидій полягає у забезпеченні соціальної підтримки громадян, забезпеченні гідного рівня життя населення, підвищенні рівня соціального забезпечення держави в цілому.

**Список використаних джерел:**

1. Шинкарук О.В., Кушлак О.І. Оцінки міжнародного досвіду формування та використання міжбюджетних трансфертів (у контексті побудови системи державного управління регіональним людським розвитком). *Управління економікою: теорія та практика*. Зб. наук. пр. К.: ІЕП НАНУ, 2014. С. 141–156.
2. Словарь современной экономической теории Макмиллана. М.: ИНФРА-М, 1997. 608 с.
3. Угода про субсидії та компенсаційні заходи від 15.04.1994, прийнята Світовою організацією торгівлі. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 446. Ст. 2989.
4. Дюмулен И.И. Международная торговля. Экономика, политика, практика. М.: ВАВТ, 2010. 448 с.
5. Яловий К.В. Регулювання Європейським Союзом та Світовою організацією торгівлі захисних заходів у сфері зовнішньої торгівлі. *Юридична наука і практика*. 2011. № 1. С. 31–37.
6. Легейда Н.М. Непрямі субсидії в Україні: оцінка, тенденції та наслідки для економічної політики. *Наукові матеріали*. 2001. № 10. URL: [http://www.ier.com.ua/files/publications/WP/2001/Wp10\\_ukr.pdf](http://www.ier.com.ua/files/publications/WP/2001/Wp10_ukr.pdf)
7. Кустова М.В. Проблемы правового регулирования субсидий как инструмента финансового обеспечения публично-частного партнерства. *Закон*. 2013. № 3. С. 121.
8. Смородина О.В. Использование рыночных инструментов в сфере жилищно-коммунальных услуг. Дис. на соискание научного степени. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». Ростов-на-Дону. 2003. 160 с.
9. Бексултанов К.Б. Субсидии как инструмент социально-экономического развития региона: дис.: 08.00.10. – Финансы, денежное обращение и кредит. Москва, 2011. 213 с.
10. Смирнова К.В. Поняття державної допомоги та її роль у правовому конкурентному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 155–159.
11. Бюджетний кодекс Республіки Білорусь 16 июля 2008 г. № 412-3. URL: <http://etalonline.by/document/?regnum=Hk0800412>
12. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р. № 848. *Інформаційний бюлетень НКРЕ*. 2004. № 8.
13. Караман О.Л. Соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими: навч.-метод. посіб. / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 378 с.
14. Мащенко М.А. Пивавар І.В. Державне регулювання соціального захисту населення. *Інноваційна економіка*. 2013. № 2. С. 177–182.